

SKOLĒNU PROFESIONĀLĀ ORIENTĀCIJA UN KARJERAS IZGLĪTĪBA

Professional Orientation and Career Education for Students

Inta Lemešonoka

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija

Abstract. *The turn of the 21st century has marked several changes in many social processes in the whole world including Europe and Latvia, such as the disappearance of antiquated professions and creation of completely new ones, which is related to replacing students' professional orientation with career education. Rapid development and changes in the job market, unemployment, constantly increasing information about jobs and educational paths cause confusion, indecision and disinformation for schoolchildren choosing their own career. This demands from the school to be able to develop the student's ability to make decision about their future choices. To understand why the term "career education" has replaced the term "professional orientation", which was used in the 20th century, this article analyses the essence of both concepts in relation to social processes and political stances in different eras.*
Keywords: *career, career education, professional orientation.*

Ievads

Introduction

20. un 21. gadsimta mijai visā pasaulē, tai skaitā, Eiropā un Latvijā, raksturīga dažādu sabiedrības dzīves procesu nomaiņa, tai skaitā, iepriekšējā gadsimtā novecojušo profesiju izzušana un pilnīgi jaunu profesiju un specialitāšu rašanās. Šie procesi saistīti ar nepieciešamību pilnveidot karjeras izglītību skolā, lai izglītības iestādes absolvents prasmīgi orientētos mainīgā darba tirgus apstākļos un būtu gatavs veikt karjeras izvēli jebkurā dzīves posmā (Karjeras izglītība obligātās izglītības posmā Eiropā, 2009). Izmaiņas Latvijas darba tirgū, bezdarbs, jaunu profesiju rašanās, iepriekš pieprasīto profesiju pārprodukcija, nenoteiktība, izglītības iestāžu cīņa par finanšu palielināšanu ar pēc iespējas lielāka skaita audzēkņu piesaisti savām skolām, abiturientu steiga pieņemt karjeras lēmumus ierobežotā laikā - tas viss sagādā problēmas skolēnam pašam veikt pareizos soļus savas karjeras veidošanā. Latvija, iestājoties Eiropas Savienībā, pievienojusies arī Eiropas valstu kopīgiem uzstādījumiem karjeras izglītības jomā. Ar Eiropas Padomes 2003. gada 27. jūlija lēmumu tika apstiprinātas Eiropas nodarbinātības vadlīnijas, kas ir saistošas Eiropas Savienības dalībvalstīm, izvirzot izglītības sektorā realizējamus svarīgākos mērķus un uzdevumus starptautiskajā līmenī noslēgtajos politiskās vienošanās dokumentos, kā Eiropas Sociālā Harta (18.10.1961., ratificēta Latvijā 2001); 2002. gada 30. novembra Kopenhāgenas deklarācija (32 valstu paustā apņemšanās sekmēt sadarbību izglītības sistēmā un profesionālās izglītības reformēšanas un attīstīšanas jomā); 2004. gada 14. maija Eiropas Padomes rezolūcijā par profesionālās orientācijas politiku, sistēmu un prakses stiprināšanu mūžizglītībā Eiropā (European Lifelong Guidance Policy,

2013). Latvija, iekļaujoties Eiropas Mūžilgas karjeras atbalsta politikas tīkla (EMKAPT) darbībā un akceptējot starpvalstu vienošanās par karjeras izglītības vadlīnijām, normatīvajos politikas un izglītības dokumentos termina *profesionālā orientācija* vietā sākusi lietot terminu *karjeras izglītība*.

Pētījuma aktualitāte ir tajā, ka pāreja no profesionālās orientācijas uz karjeras izglītību ir saistīta ar problēmām izglītības sistēmas vidē, ko izraisa vairāki faktori: lielākajā daļā Latvijas skolu šobrīd vēl nav ieviesta strukturēta karjeras izglītības sistēma; daļa pedagogu nespēj pārkārtoties no novecojušās profesionālās orientācijas sistēmas uz jauno karjeras izglītības sistēmu; pamatā skolās karjeras izglītības darbu veic pedagogi, kam nav attiecīgas karjeras konsultanta vai karjeras izglītības pedagoga kvalifikācijas.

Darba mērķis ir pētīt un analizēt atšķirību starp *profesionālo orientāciju* un *karjeras izglītību*, kas savā būtībā ietver daudz plašāku darbību loku skolēnu karjeras atbalstam, un, lai labāk būtu izprotama šo jēdzienu atšķirība, to skaidrojumi ir salīdzināti saistībā ar sabiedriskajām norisēm un politiskajiem uzstādījumiem attiecīgajos sabiedrības dzīves posmos.

Pētījumā sniegtā informācija par galvenajām problēmām un to risinājumiem balstās uz dažādu valstu karjeras vadības teoriju pamatlicēju nostādnēm, kā arī pedagogijas un psiholoģijas pētnieku atzinumiem.

Profesionālās orientācijas būtība ***The concept of professional orientation***

Lai izprastu, kā mūsdienās termins *karjeras izglītība* ir aizstājis 20.gadsimtā lietoto terminu *profesionālā orientācija*, vispirms svarīgi izanalizēt šo terminu veidošanos saistībā ar attiecīgajiem laika posmiem.

Pēc padomju varas nodibināšanas Krievijā 20.gadsimta sākumā izvērsās padomju ideoloģijas integrēšana pedagoģiskajā procesā, kas rezultējās ar tā saucamās padomju skolas veidošanos, kas nesa sev līdzīgu iepriekšējās izglītības sistēmas sagrāvi un jaunu pedagoģisko koncepciju radīšanu atbilstoši tā perioda Komunistiskās partijas un padomju valdības vadošajām nostādnēm. Tā kā Padomju Savienībā (dibināta 1922.gadā) ideoloģiski strādniecība tika pasludināta par padomju valsts valdošo šķiru, tad arī mācībām bija jābūt saistītām ar produktīvu ražošanas darbu, tādēļ padomju pedagoģijā populāra kļuva ideja par Darba skolu, un tās metodikas tika izmantotas profesionālajā izglītībā. Darba skolas radikālākā izpausme bija politehniskā apmācība, kad teorētiskās zināšanas tika apgūtas, nepārtraucot darbu; skolas dažkārt pat pārcēla uz rūpnīcu cehiem, laboratorijām un citām praktiskās darbības vietām. Sākot ar 20.gadsimta 40.gadiem Padomju Savienībā viens no galvenajiem izglītības mērķiem bija “darba rezervju” sagatavošana, līdz ar to tika atbalstīta arodizglītība. Marksisma filozofijas pamatlicēji K.Markss un F.Engelss uzsvēra, ka politehniskā apmācība „pacels strādnieku šķiru krietni augstāk par aristokrātijas un buržuāzijas līmeni” (Markss, Engelss, 1980:86), un, propogandējot šo politehnisma ideju, N.Krupskaja uzsvēra, ka „ar to jāpiesātina

visas mācību disciplīnas, tam jāatspoguļojas materiāla atlasē gan fizikā un ķīmijā, gan dabaszinībās un sabiedrības mācībā” (Krupskaja, 1975:354). Savukārt audzināšanas galvenais uzdevums bija kolektīvisma apziņas veidošana, un par personības veidošanās būtiskāko mērķi kļuva sociālo funkciju pildīšana padomju sabiedrības labā. Arī Latvijā 30.gados aktualizējās nepieciešamība noteiktu speciālistu sagatavošanai atbilstoši tā laika tautsaimniecības vajadzībām. Izdevumā “Latvijas Skola” atrodamas liecības par Latvijas Darba centrāles direktora A. Šmita uzstāšanos Rīgas pamatskolu sanāksmē, kurā viņš aicināja skolotājus pievērst uzmanību jauniešu darba izvēlei: “jāapsver jautājums par jaunatnes plašāku novirzīšanu nepieciešamos amatos. Audzinātāji, jūsu pienākums un uzdevums izprast savus audzēkņus, lai ar Latvijas Darba centrāles padomdevēju palīdzību rastu pareizo risinājumu – kā jaunatni novirzīt un novietot vajadzīgā un piemērotā amatā un darbā. Novirzot skolu jaunatni caur padomdotuvēm, kur viņiem padomus sniedz skolotāji, Latvijas tautsaimniecībai vairs nezudīs darba enerģija” (Latvijas Skola, 1939:656). Vēsturiskajā liecībā minētās padomdotuves var uzskatīt par pirmajiem mēģinājumiem izveidot profesionālās orientēšanas centrus jauniešu ievirzīšanai noteiktos darbos.

Politiskie notikumi Otrā pasaules kara laikā ietekmēja arī izglītības procesus gan pašā Padomju Savienībā, gan tās okupētajās valstīs, tai skaitā Latvijā, kur izglītības sistēmu pārveidoja pēc Padomju Savienības parauga, kad aizvien lielāka uzmanība tika pievērsta darbaudzināšanai, skolēnu specializācijai kādai no ražošanas nozarēm, skolu sasaistīšanai ar ražošanas praksi. Tika dibinātas specializētas skolas ar mākslas, mūzikas un sporta virzieniem. Krievu pedagogs V.Suhomļinskis (1918-1970) izveidoja paraugskolu, iekārtojot dažādu mācību priekšmetu kabinetus un darbnīcas, izveidojot dārzus un siltumnīcas āra nodarbībām (Ķestere, 2013).

20.gadsimta 50.gadi uzskatāmi par ģenerālas reformācijas laiku Padomju Savienības skolu sistēmā, kad notika tradicionālo izglītības struktūru atjaunošanu, bet 60.gados iesākās “modernizācijas” pavērsiens, kad vispārējais reformu vilnis aptvēra arī skolas mācību plānu veidošanu un mācību nodarbību organizāciju (Gudjons, 2007). 60.gadu beigās ieviestā pāreja uz obligāto vispārējo vidējo izglītību un aizvien plašākās iespējas turpināt mācības augstskolā mazināja jauniešu vēlmi strādāt mazkvalificētu darbu, un Padomju Savienības valstu tautsaimniecībai sāka trūkt zemākas kvalifikācijas strādnieku, tādēļ izglītības sistēmā tika pastiprināti ieviesta profesionālā izglītība un profesionālā orientēšana. Padomju Savienības Komunistiskās partijas kongresu lēmumos un Ministru Padomes dokumentos tika noteikts, ka „vajag krasi uzlabot skolas darba jaunatnes sagatavošanā darbam materiālās ražošanas sfērā, tādēļ efektīvi jāorganizē profesionālās un politehniskās izglītības process skolās” (Babanskis, 1987, 99). Tā laika pedagogijas teorētiķis J. Babanskis skaidro profesionālo izglītību kā noteikta apjoma sistemātisku zināšanu, prasmju un iemaņu apgūšanu konkrētā profesijā, kas notiek vecākajās klasēs, pamatojoties uz politehnisko izglītību (tehnisko apmācību), kas iepazīstina ar visu ražošanas

procesu pamatprincipiem un vienlaicīgi dod visu ražošanas nozaru vienkāršāko rīku lietošanas iemaņas (Babanskis, 1987). Politehniskās izglītības procesā skolotāji plaši izmantoja ražošanas darba pieredzi, organizējot darbu ar politehnisku saturu, ekskursijas uz ražošanas uzņēmumiem, padomju saimniecībām un kolhoziem. Politehniskais princips neizvirzīja prasību mācīties itin visu, bet gan prasīja apgūt modernās rūpniecības pamatus un iepazīstināt skolēnus ar galvenajiem elektriskās, siltuma un mehāniskās enerģijas iegūšanas veidiem, ar ķīmisko vielu ražošanu un izmantošanu tautas saimniecībā, ar lauksaimniecības pamatiem un tās intensifikāciju, ar sociālistiskās ražošanas organizācijas sistēmu. Raksturojot tā laika izglītības sistēmu, J.Babanskis atzīmē: „Padomju vispārīglītojošā skolā tiek īstenota vispārīgā un politehniskā izglītība, komunistiskā audzināšana, darbmācība, skolēnu sagatavošana praktiskai darbībai, kā arī profesionālā orientācija. Tās uzdevums ir visu skolēnu profesionālā sagatavošana. Skolās notiek ražošanas apmācība, un absolventi reizē ar vispārīgo vidējo izglītību iegūst arī noteiktu kvalifikāciju” (Babanskis, 1987, 101). Jēdziens *profesionālā orientācija* tika lietots tādā nozīmē kā zinātniski pamatotas, uz cilvēka spējām, interesēm un sabiedrības vajadzībām balstītas informācijas sniegšana profesijas (aroda) izvēlei atbilstoši sociālajam pieprasījumam (Karjeras izglītība profesionālās vidējās izglītības iestādēs, 2006).

Padomju Savienības tautsaimniecība, kas bija organizēta pēc plānveida sistēmas, kad katrai nozarei bija jāizpilda tai noteiktie plāni saražot noteikta daudzuma preces, bija nepieciešams saplānot noteiktām nozarēm nepieciešamo speciālistu skaitu, un šī plānošana noteica ne tikai profesionālās apmācības pastiprinātu apguvi, bet arī vipārīglītojošo vidusskolu profesionalizāciju, kā rezultātā vidusskolēniem tika organizēta praktisko iemaņu apguve mācību ražošanas kombinātos (Ķestere, 2013; Rubene, 2004; Žukovs, 2001).

No augstāk analizētajiem procesiem var secināt, ka profesionālās orientācijas darbam izvirzīto mērķu sasniegšanai netiek izvirzīti uzdevumi cilvēka individualitātes izpētē, lai darba izvēli varētu veikt, balstoties uz indivīda vajadzībām, bet uzsvars tiek likts uz valsts ekonomisko un sabiedrības vajadzību ievērošanu.

Pēc izstāšanās no Padomju Savienības, 1990.gadā, Latvijas Republikas politikas dokumentos tika turpināts izvirzīt nostādnes profesionālās orientācijas īstenošanai. 1994. gadā izstrādātajā “Profesionālās orientācijas koncepcija Latvijas Republikā” (turpmāk Koncepcija) tika pausts uzstādījums, ka profesionālā orientācija ir sabiedrības un valsts mērķtiecīga darbība jaunatnes sagatavošanā profesijas izvēlei, ievērojot personības īpatnības kā arī situāciju darba tirgū; tā ir palīdzības sniegšana jaunatnei un pieaugušajiem profesijas izvēlē un iekārtošana darbā (Koncepcija, 1994). Saskaņā ar Koncepcijā izvirzītajām vadlīnijām, profesionālo orientāciju jāaplūko kā nepārtrauktu procesu un svarīgu izglītības elementu, kas vērsts uz to, lai palīdzētu cilvēkiem pareizi izvēlēties izglītības veidu un profesionālās darbības lauku; tā jāaplūko kā pakalpojumu vienots komplekss, kas sevī ietver profesionālo informāciju,

arodkonsultēšanu, profesionālo atlasī un pasākumus jaunatnes adaptācijai darbam. Konceptijā uzsvērts, ka katra Latvijas Republikas iedzīvotāja nodrošināšana ar minētajām iespējām ļauj atrisināt tādas uzdevumus kā strādnieku un speciālistu sagatavošanas līmeņa un kvalifikācijas paaugstināšanu, abiturientu uzņemšanu mācību iestādēs un iekārtošanu darbā un darba resursu sadali saskaņā ar cilvēka individuālām īpatnībām un sabiedrības ekonomiskām un sociālām prasībām (Konceptija, 1994).

Šajā periodā joprojām saglabājas valsts ekonomisko interešu ievērošana, bet jau sāk veidoties uz indivīdu vērsts profesionālās sagatavošanas darbs, sākot pievērst uzmanību viņa individualitātei, vajadzībām un personības iezīmēm, kas atbilst noteiktām darba nozarēm.

Turpmākajā sabiedrības dzīves periodā viedokli par to, kādēļ profesionālās orientācijas darbs vairs nesniedz maksimālu rezultātu, atspoguļo 2006. gadā masu mēdijos paustie viedokļi par to, ka profesionālā orientācija vairs “nestrādā”. Tā laikrakstā Rīgas Balss žurnāliste I.Korņeva atspoguļojusi sabiedriskās organizācijas «Jauniešu konsultācijas» pētījumu, kurā apkopoti 2213 respondentu - skolēnu vecumā no 17 līdz 19 gadiem – atzinumi par to, ka profesijas izvēlei nereti ir nejaušs gadījuma raksturs, ka skolēniem pietrūkst informācijas par profesijām, to saturu un pieprasījumu darba tirgū, un profesionālā orientācija skolās no skolēnu puses tiek vērtēta kā nepietiekama, bet metodes, kas tiek lietotas profesionālajā orientācijā, ir neinteresantas un novecojušas, turklāt skolēni uzskata, ka zināšanas, ko viņi apgūst profesionālās orientācijas procesā, iekļaujoties darba tirgū, nemaz vairs nebūs vajadzīgas (Korņeva, 2006). Viena no pirmajām karjeras izglītības pamatlicējām Latvijā A. Joma vairākkārtējās intervijās masu mēdijos pauž viedokli, ka 21. gadsimta brīvā tirgus ekonomikā profesionālās orientācijas pieeju vairs nevar pielietot, jo ir neiespējami precīzi izplānot darbaspēka pieprasījumu ilgtermiņā, tādēļ ka darba tirgus prasības un vajadzības mainās nesalīdzināmi ātrāk nekā iepriekšējās ekonomiskajās sistēmās. Profesionālās orientācijas pakalpojumi to tradicionālajā izpratnē vairs nesniedz pietiekošu atbalstu cilvēkam jaunajos apstākļos, tādēļ ir radusies reāla nepieciešamība profesionālās orientācijas sistēmu pārveidot par karjeras izglītības sistēmu (Joma, 2005; 2008).

Pāreja no profesionālās orientācijas uz karjeras izglītību ***The transition from professional orientation to career education***

20.gadsimta beigās un 21.gadsimta sākumā psiholoģijas, pedagoģijas un karjeras vadības teoriju ietvaros tika definēts un skaidrots termina *karjera* jēdziens, kas atklāj tā būtības daudznozīmību. Ja sākotnēji termins *karjera* vairāk tika saistīts ar darbu un procesu, kas ir atkarīgs no cilvēka nodarbošanās, respektīvi, cik veiksmīgi cilvēks ir izvēlējis profesiju un cik veiksmīgi viņš veido savu profesionālo izaugsmi un attīstību, vairāk ar to saprotot cilvēka darba pieredzes attīstība laika gaitā (Arthur, 1989) vai arī to, ka karjera ir personas ar

nodarbinātību saistīto amatu, uzdevumu, un pieredzes secība (Arnold, 1997), tad turpmāk, balstoties uz karjeras vadības teorētiku atziņām *karjeras* jēdziens („lifecareer”), tiek skaidrots kā cilvēka profesionālā individuālā izaugsme visa mūža garumā (Patton, McMahan, 1997, 70), gan arī kā vispārēja, dinamiska cilvēka attīstība galvenajās dzīves darbībās un cilvēka sociālās aktivitātes, gan kā visas dzīves panākumi un cilvēka centieni sasniegt to stāvokli, kurā viņš varētu apmierināt personiskās vajadzības, sasniegt dzīves veiksmes vispār, kā arī izpausties cilvēka personības un profesionālās attīstības mīļsakarībās (Osipow, Fitzgerald, 1996). Psihologs D. Supers, balstoties uz saviem pētījumiem, uzsver, ka karjera ir process visa mūža garumā, kas attīsta cilvēka prasmes, spējas, intereses, zināšanas, rakstura īpašības, attieksmi pret darbu un vērtību sistēmu. (Super, 1996). Saskaņā ar D. Supera uzstādījumu, ka izvēloties profesiju, cilvēks patiesībā izvēlas pašrealizācijas veidu, tad, lai teoriju integrētu izglītībā, ir jāsaprot, ka karjera ir cilvēka pašrealizācijas process, un karjeras izglītība ir tā, kas var veicināt cilvēka pašizpaušmi visdažādākajos veidos (Super, 2001).

Savukārt *karjeras izglītība* (angl. *career education*) pedagoģijas pētnieku skaidrojumā ir plānotu aktivitāšu, kursu un mācību programmu nodrošinājums izglītības iestādēs, lai palīdzētu skolēniem apgūt un attīstīt prasmes, kas nepieciešamas personīgās karjeras vadīšanā, attīstot spējas sevis izzināšanā un izpratnē, lēmumu pieņemšanā, sevis pašorganizēšanā pārejai no izglītības uz darba dzīvi (Hooley et.al., 2012). Karjeras teorētiķi uzsver, ka skolēna sevis izzināšana balstās uz indivīda precīzām zināšanām par sevi, uz detalizētām zināšanām par darbu un spēju izdarīt izvēli starp dažādām iespējām. Iezīmju un faktoru teorijas pamatlicējs F. Parsons ieviesa jēdzienu sevis atpazīšana, kas ir atzīta par vienu no galvenajiem komponentiem pašizpētē, kas ir karjeras izglītības nozīmīga sastāvdaļa. Galvenie Iezīmju un faktoru teorijas pamatlicēju atzinumi balstās uz pieņēmumiem, ka ikvienam indivīdam var piemēlēt viņa personībai atbilstošu profesiju un, jo atbilstošāku savai personībai darbu cilvēks veic, jo panākumi karjerā ir redzamāki. Šīs teorijas pārstāvji akcentē trīs galvenos karjeras izvēles procesus: pirmajā indivīds izzina savas spējas, prasmes, intereses, īpašības, resursus un ierobežojumus; otrajā, indivīds izpēta profesionālo darbības jomu pieprasījumu, izaugsmes nosacījumus, izdevīgumu un atšķirīgu profesionālo jomu perspektīvas; savukārt trešajā indivīds, izanalizē pirmajā un otrajā procesā iegūtos rezultātus un savstarpēji tos saskaņo profesionālās izvēles izdarīšanai (Parson, 1909; Holland, 1973; Gottfredson, 1996). Ņemot vērā karjeras pētnieku atzinumus, lai realizētu teorētiskās nostādnes praktiskā darbībā, skolas mācību programmā integrētas karjeras izglītības zināšanu un prasmju bāzi var veidot tādu mācību priekšmetu jomās kā personības psiholoģija, ekonomika, sociālās zinības, ētika u.tml. (Saltana, 2011), un karjeras izglītībā apgūtās prasmes ir indivīda māka būt patstāvīgam, māka pieņemt loģiskus lēmumus un gudri tos realizēt; tas ir process, kas palīdz indivīdiem iegūt prasmes, kas nepieciešamas, lai ne tikai spētu veikt karjeras izvēli, bet arī to īstenot (Watts, Law, 1996), savukārt skolēni, kuri vistiešākā

veidā ir iesaistīti karjeras izglītības procesā, daudz labāk izprot darba pasaules būtību un ir vairāk pārliecināti par sevi, savu mācīšanos un savu nākotni, kas savukārt norāda uz to, ka darba pasaules izpratne veicina arī mācīšanās motivāciju (Kuijpers et.al., 2006).

Balstoties uz zinātnieku teorētiskajām atziņām par to, kas ir karjera un karjeras izglītība, izglītības politikas veidotāji izvirza mērķus un uzdevumus, kas realizējami karjeras izglītībā. Kā atzīst ārvalstu izglītības politikas veidotāji, karjeras izglītībai ir jābalstās uz skolēnu individuālajām vajadzībām, un tā ir katras skolas neatņemama sastāvdaļa, kas palīdz skolēniem attīstīt karjeras vadības kompetences pieņemt lēmumus veiksmīgākai pārejai no skolas uz turpmāko izglītību vai darbu, kā arī palīdz tiem organizēt visu savu dzīvi (Career Education and Guidance in New Zealand Schools, 2009; General Guidelines on Career Education and Guidance, 2009). Norvēģijas karjeras speciālisti atzīst, ka iepriekšējām paaudzēm izglītības izvēle bija kā nopietni pārdomāts solis tiešā saistībā ar nākotnes profesiju un darba vietu, turpretī jauniešiem mūsdienu kultūrā izglītība vairāk ir kā pašizaugsmes ceļš, izvēloties virzienus, kas indivīdam ļauj izpausties kā personībai, balstoties uz savu talantu vairāk kā uz prasmēm un iemaņām (Hagen, 2008).

2006.gadā Latvijas Republikas Ministru kabineta apstiprinātajā Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošanas koncepcijā skaidrots, ka *karjeras izglītība* ir plānotu pasākumu, kursu un programmu nodrošinājums izglītības iestādēs, lai mācītu un palīdzētu izglītojamajiem apgūt un attīstīt prasmes savu interešu, spēju un iespēju samērošanā, savu karjeras mērķu izvirzīšanā un karjeras vadīšanā, kā arī uzsvērts, ka saistībā ar būtiskām izmaiņām Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstībā un darba tirgū skolēni saskaras ar grūtībām izglītības un profesijas izvēlē, tāpēc Izglītības un zinātnes ministrijas uzdevums ir attīstīt karjeras izglītību, norādot, ka karjeras izglītības pasākumi ir veidojami kā integrēta, pēctecīga programma, kas organiski iekļaujas izglītības apguves procesā (Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošana, 2006). Saskaņā ar karjeras pētnieku atzinumiem, ka karjeras izglītība ietver pašizpēti un sevis apzināšanos kā vienreizēju un individuālu personību (Gosteva, Oļehnoviča, 2007), izglītības politikas veidotāji atzīst, ka izglītība ir ne tikai specifisku kompetenču un kvalifikāciju uzkrāšana, bet arī cilvēka talantu, emocionālās un sociālās inteliģences un personības attīstības process (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, 2011). Ieviešot Latvijas izglītības sistēmā jaunus izglītības standartus un programmas pēc 2000. gada, normatīvo dokumentu tekstos, izvirzot mērķus un uzdevumus nodrošināt izglītojamo ar zināšanām un prasmēm, kas ir nepieciešamas personiskai izaugsmei, nodarbinātībai un izglītības turpināšanai, termins *profesionālā orientācija* vairs netiek lietots - tas aizstāts ar zinātnieku definēto *karjeru* un *karjeras izglītību*. Izglītības paraugprogrammās un standartos skolēnu karjeras atbalstam izvirzītie mērķi un uzdevumi ir: visos mācību priekšmetos izkopt izglītojamā prasmi patstāvīgi mācīties un pilnveidoties, motivēt skolēnus mūžizglītībai un apzinātai

karjeras izvēlei. Mācību stundās aplūkojamo tēmu lokā iekļauta karjeras izvēle, un viens no mācību darba galvenajiem uzdevumiem ir attīstīt prasmes, kas nepieciešamas savas karjeras attīstības plānošanā, lai sekmīgi konkurētu darba tirgū (Klases stundu programmas paraugs, 2006; Audzināšanas darbības programma, 2007; Karjeras izglītības paraugprogramma, 2011). Katrā mācību iestādē karjeras izglītības programma var būt atšķirīga, bet tai ir kopīgi elementi, kā pašnovērtēšana, pašorganizācijas prasmju attīstīšana, informācijas par karjeru iegūšana un analīze, lēmumu pieņemšana par karjeru, taču katras mācību iestādes konkrētais karjeras izglītības saturs var būt atšķirīgs atkarībā no vietējiem apstākļiem un konkrēto audzēkņu vajadzībām, balstoties uz dažādām teorētiski izstrādātām metodikām (Karjeras attīstības atbalsts. Izglītība, konsultēšana pakalpojumi, 2008; Karjeras izglītība skolā. Pieredze 2009, 2010; Perija, Zandts, 1997).

Izanalizējot teorētiskos atzinumus un politiskos uzstādījumus, var secināt, ka karjeras izglītība ietver: savas individualitātes izzināšanu; profesiju pasaules izzināšanu; karjeras informācijas resursu izmantošanu; karjeras iespēju un izvēļu apzināšanu; lēmumu pieņemšanas prasmju apgūšanu, kā arī izpratnes veidošanu par to, ka karjeras veidošana ir process visas dzīves garumā un karjeras izglītība ir veids, kā attīstīt zināšanas, izpratni un prasmes, kas nepieciešamas, lai izvirzītu karjeras mērķus, pieņemtu kvalificētus karjeras lēmumus, plānotu un vadītu savu karjeru.

Secinājumi **Conclusions**

1. Salīdzinot *profesionālās orientācijas* un *karjeras izglītības* jēdzienos pausto saturu, var secināt, ka *profesionālā orientācija* tika lietots 20.gadsimtā šaurākā nozīmē nekā 21.gadsimtā lietotie *karjera* un *karjeras izglītība*. *Profesionālās orientācijas* jēdziens vairāk saistīts ar izpratni, kas saistīta ar profesionālas jomas un darba izvēli atbilstoši valsts plānveida ekonomikas pieprasījumam un mazāk saistīts ar personības profesionālās piemērotības izpēti, savukārt *karjeras izglītības* jēdziena saturs ir ievērojami plašāks, jo, līdztekus darba tirgus izzināšanai, izvirza centrā indivīda personības pašizpēti un viņa interešu, talantu, spēju un prasmju piemērošanu noteiktai profesionālai jomai.
2. Profesionālās orientācijas pakalpojumi to tradicionālajā izpratnē vairs nesniedz pietiekošu atbalstu cilvēkam jaunajos apstākļos, tādēļ ka mūsdienās ir mainījusies cilvēkresursu attīstība no kolektīvizācijas uz individualizāciju, izvirzot centrā indivīdu, un to vairs nevar mākslīgi orientēt uz valstij nepieciešamajām ražošanas nozarēm, līdz ar to 21. gadsimta brīvā tirgus ekonomikā šo pieeju vairs nevar pielietot, tādēļ, ka darba tirgus prasības un vajadzības mainās nesalīdzināmi ātrāk nekā iepriekšējās ekonomiskajās sistēmās, un ir neiespējami precīzi izplānot darbaspēka pieprasījumu noteiktās nozarēs ilgtermiņā.

3. Padomju ekonomiskās politikas periodā profesijas izvēle tika veikta galvenokārt jaunībā visam mūžam atšķirībā no mūsdienām, kad mainīgā darba tirgus specifika ļauj cilvēkam profesiju izvēlēties mūža laikā vairākkārt.
4. Iepriekšējām paaudzēm izglītības izvēle bija kā pārdomāts solis tiešā saistībā ar nākotnes profesiju un darba vietu, turpretī jauniešiem mūsdienu kultūrā izglītība vairāk ir kā pašizaugsmes ceļš, izvēloties virzienus, kas indivīdam ļauj izpausties kā personībai, balstoties uz savu talantu vairāk kā uz prasmēm un iemaņām.
5. Karjeras izglītības apguves kvalitāte ir atkarīga no pedagoģiskā personāla profesionālajām kompetencēm un izpratnes, ka karjeras izglītība nav tikai informācijas sniegšana, tā ir visaptveroša darbība visos mācību priekšmetos, lai jauniešiem spētu īstenot savas karjeras veiksmīgu virzību, jo, lai noturētos 21. gadsimta darba tirgū, indivīdam pašam jāklūst par savu karjeras resursu un procesu vadītāju.
6. Karjeras izglītības svarīga sastāvdaļa ir skolēna vajadzību izzināšana gan izglītības ziņā, gan personīgajā, gan sociālajā ziņā, kā rezultātā ir iespējams salīdzināt un samērot viņa personiskos sasniegumus, prasmes un kompetences, kā arī personības rakstura īpašības ar tiem faktoriem, kas nepieciešami konkrētā darba nozarē.
7. Karjeras izglītībai skolā metodiski jābūt sasaistītai ar visām skolas izglītības programmas tematiskajām jomām un mācību priekšmetiem, un karjeras izglītības darbam jābūt mērķtiecīgi organizētam visus skolas gadus

Summary

According to the results of the study the professional orientation services in their traditional sense don't offer sufficient assistance to people in the new circumstances.

Professional orientation was mainly focused on the choice of profession to meet the demand of the planned economy, but this approach cannot be used in the 21st century free market economy because the demands and needs of the labour market are changing incomparably faster than in the previous economic systems. Also the development of human resources nowadays has changed from collectivisation to individualisation focusing on the individual with their interests, skills and aptitudes that cannot be artificially orientated towards the country's needs in manufacturing fields. Professional orientation less focused on the student's individual needs which is based on career education.

For previous generations the choice of education was a thoroughly considered step related with the future profession and workplace, whereas in the modern culture the education for young people is more a path of self improvement that lets the individual to manifest itself as a personality based more on their talents rather than skills and abilities. Modern career education is a question of supporting the student in efforts to investigate identify and express their talents, interests and possibilities.

Literatūra
References

1. Arnold, J. (1997). *Managing Careers into the 21st Century*. London: Paul Chapman.
2. Artur, M.B., Hall, D.T. & Lawrence, B.S. (1989). *Generating new directions in career theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Aukšmuksta, A. (2007). *Audzināšanas darbības programma 2007. – 2013. gadam*. Rīga: Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs.
4. Babanskis, J. u.c. (1987). *Pedagoģija*. Rīga: Zvaigzne.
5. *Career Education and Guidance in New Zealand Schools*. (2009). Ministry of Education by Career Services. Wellington: New Zealand.
6. EMPAKT (2011) *Mūžilga karjeras atbalsta politika: darbs turpinās. Eiropas Mūžilga karjeras atbalsta politikas tīkla darba pārskats 2009.-10.gadam – saīsinātais pārskats*. Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra.
7. Gosteva, V., Oļehnoviča, E. (2007). *Ieskats profesionālās izvēles teorijās - ESF projekts Karjeras izglītības programmu nodrošinājums izglītības sistēmā*. Daugavpils Universitāte.
8. Gottfredson, D., Holland, J.L. (1996). *Dictionary of Holland Occupational Codes*. Odessa: Psychological Assessment Resources.
9. Gudjons, H. (2007). *Pedagoģijas pamatatziņas*. Rīga: Zvaigzne ABC.
10. *General Guidelines on Career Education and Guidance* (2009). Stockholm: Danagards Grafiska.
11. Hagen, K. (2008). Norway, discusses the challenge of an ageing workforce. *Oilfield technology*, 1 (9), 37-39.
12. Hooley, J., Marriott, A.G., Watts, L. Coiffait (2012). *Careers 2020. Options for future careers work in English schools*. London: ICGS.
13. *Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007. – 2013. gadam*. (2006). Latvijas Republikas Ministru kabineta rīkojums nr.742, http://www.izm.gov.lv/upload/normativie_akti.
14. Joma, A. (2005). *ES politika profesionālajā orientācijā*. Rīga: V/A PIAA.
15. Joma, A. (2008). *No profesionālās izglītības sistēmas uz karjeras attīstības atbalsta sistēmu*. Npublicēts materiāls – intervija.
16. *Karjeras izglītības paraugprogramma* (2011). Rīga: Rīgas Izglītības un informatīvi metodiskais centrs.
17. *Karjeras izglītība obligātās izglītības posmā Eiropā. Eiropas Komisija, 2009*. Eiropas Komisija, 2009
18. *Karjeras izglītība skolā. Pieredze 2009.*(2010). Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra.
19. *Karjeras izglītība profesionālās vidējās izglītības iestādēs.*(2006). Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra
20. *Klases stundu programmas paraugs* (2006). Rīga: Valsts Jaunatnes Iniciatīvu Centrs.
21. *Koncepcija Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošanai*. (2006). Latvijas Republikas Ministru kabineta rīkojums Nr.214, http://www.izm.gov.lv/upload/normativie_akti. www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/kaas_koncepcija.doc, www.viaa.gov.lv/Euroguidance/kipnis/pdf_dokumenti/KIPNIS_projekts_2007
22. Korņeva, I. (2006). *Profesionālā orientācija vairs "nestrādā"*. Laikraksts Rīgas Balss, 23.02.
23. Krupskaja, N. (1975). *Pedagoģijas darbu izlase. Par politehnismu*. Rīga: Zvaigzne.
24. Ķestere, I. (2013). *Pedagoģijas vēsture. Skola, skolotājs, skolēns*. Rīga: Zvaigzne ABC.
25. *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007. -2013. gadam*. (2006). Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.564, http://www.izm.gov.lv/upload/normativie_akti.
26. Markss, K., Engelss, F. (1980). *Darbu izlase: 3.sēj.* Rīga: Avots.

27. Miķelsone, I. u.c. (2008). *Karjeras attīstības atbalsts. Izglītība konsultēšana pakalpojumi*. Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra.
28. *Mūžilga karjeras atbalsta politika*. (2011.) Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra.
29. *Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem*. (2013). Latvijas Republikas Ministru kabineta rīkojums Nr.281, http://www.izm.gov.lv/upload/normativie_akti.
30. Osipow, S. H., Fitzgerald, L. F. (1996). *Theories of career development*. Boston: Allyn and Bacon
31. Patton, W., McMahon, M. (2006). *Career Development and Systems Theory. Connecting theory and Practice* Sense Publishers Rotterdam/Taipei, page 70.
32. Perija, N., Zandts, V.Z. (1997). *Skolotāja ceļvedis. Nākotnes iespēju izzināšana. Karjeras veidošanas mācību programma pamatskolas skolēniem. Skolotāja apmācības projekts*. Rīga: Profesionālās karjeras izvēles centrs.
33. Rubene, Z. (2004). *Kritiskā domāšana studiju procesā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
34. Saltana, R.Dž. (2011). EMPAKT informatīvais ziņojums.
35. Super, D.E. (1957) *The Psychology of Careers*. New York: Harper and Row.
36. Super, D. E., Savickas, M. L. (1996) *The life-span, life-space approach to careers*. In D. Brown & L. Brooks (Eds.), *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice*. San Francisco: Jossey-Bass.
37. Šmits, A. (1939). *Noteiktas padomdotuves skolu jaunatnei. Latvijas Skola. Mēnešraksts skolotājiem un audzinātājiem*. Rīga: Latvijas Profesiju Kamera 1939. nr.6,656.lpp.
38. Žukovs, L. (2001). *Pedagoģijas vēsture*. Rīga: IU RAKA.
39. Watts, A.G. and Law, B (1996). *Rethinking Careers Education and Guidance: Theory, Policy and Practice*. London: Routledge.

Inta Lemešonoka

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija
Doktora studiju programma „Pedagoģija” 2.kursa studente
Adrese: Čiekurkalna 1. līnija 41A -5, Rīga, LV- 1026
E-pasts: inta.roks@gmail.com;
Tālrunis: +37126594116